

Twintig jaar na Wassenaar

Succesformule of overleefd model?

Binnen een paar jaar is de term poldermodel synoniem geworden voor alles wat deugt én niet deugt in Nederland. Niet alleen op sociaal-economisch gebied, maar ook de prestaties en mislukkingen van Nederland op het gebied van sport, bedrijfsleven, wetenschap en onderwijs worden toegeschreven aan het poldermodel. Geen wonder dus dat de waardering voor het poldermodel op en neer beweegt met de algehele tevredenheid en ontevredenheid in Nederland. Na de euforie over de Nederlandse prestaties van de afgelopen jaren was het dan ook onvermijdelijk dat de economische teruggang in Nederland zijn weerslag zou hebben op de waardering voor het poldermodel. Die waardering lijkt daarmee vrijwel parallel te lopen met die voor de twee Paarse kabinetten.

Dat is des te opvallender, omdat de totstandkoming van Paars I in 1994 door velen juist werd beschouwd als een breuk met de Nederlandse traditie van overleg en consensus, waarvan regeringsdeelname door het CDA en regelmatige raadpleging van de sociale partners centrale elementen waren. Inderdaad werden de verplichte adviesaanvragen aan de SER in de beginperiode van het eerste kabinet-Kok door de Tweede Kamer afgeschaft. Maar vooral het tweede kabinet-Kok werd, naarmate het einde van zijn regeerperiode nabij kwam, juist steeds meer geassocieerd met de keerzijden van het Nederlandse overlegmodel: achterkamertjespolitiek, besluiteloosheid en gebrek aan daadkracht. Zo besloot het kabinet, toen het zelf niet in staat bleek om overeenstemming te bereiken over herziening van de WAO, maar weer op de oude vertrouwde formule terug te vallen van een adviesaanvraag aan de SER, zodat het

daarmee de pijnlijke beslissingen in ieder geval weer een tijd voor zich uit kon schuiven.

De kritiek op het poldermodel die het afgelopen jaar weer is opgelaaid, is kenmerkend voor de wisselende waardering die het Nederlandse overlegmodel de afgelopen twintig jaar ten deel is gevallen. Op vrijdag 19 november 1982 bereikten Wim Kok, voorzitter van de Federatie Nederlandse Vakbeweging (FNV), en Chris van Veen, voorzitter van het Nederlands Verbond van Ondernemingen (VNO), ten huize van laatstgenoemde in Wassenaar overeenstemming over een aantal 'Centrale aanbevelingen inzake aspecten van een werkgelegenheidsbeleid'. Deze overeenkomst bevatte – naar naderhand bleek tot verbazing van buitenlandse waarnemers – geen uitgebreide marsroute voor het te voeren sociaal-economisch beleid, maar bestond uit slechts twee A4'tjes die bij wijze van 'herdenkingsteken' integraal in dit themanummer zijn opgenomen.

Centraal in deze twee A4'tjes, die pas later bekend zijn geworden als het Akkoord van Wassenaar, staat een uitruil tussen loonmatiging ten behoeve van rendementsherstel en herverdeling van werkgelegenheid door middel van verschillende vormen van arbeidsduurverkortung. Hoewel de sociale partners met het Akkoord van Wassenaar een dreigende loonstop van het zojuist aangetreden kabinet-Lubbers I wisten af te wenden en het Akkoord nu algemeen wordt beschouwd als het begin van een lange periode van loonmatiging, duurde het lang voor het werkelijk als een succes werd beschouwd.

In 1983 en 1984 liep de werkloosheid in Ne-

* De auteurs zijn redacteur van het *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*.

derland nog sterk op tot een record van meer dan 800.000, om in de jaren daarna slechts traag te dalen. In de tweede helft van de jaren tachtig werd Nederland, met de introductie van de term *Dutch disease*, aan andere landen ten voorbeeld gesteld als illustratie van een falend economisch en werkgelegenheidsbeleid (cf. Therborn, 1986). Weliswaar groeide de werkgelegenheid in Nederland in de tweede helft van de jaren tachtig sneller dan in de meeste andere Europese landen, maar deze extra banen werden grotendeels bezet door vrouwen die in deze jaren massaal de Nederlandse arbeidsmarkt betraden, waardoor de werkloosheid in Nederland zeer hoog bleef.

Er waren een nieuwe conjuncturele inzinking en een nieuw centraal akkoord ('Een nieuwe koers') in 1993/94 voor nodig om geleidelijk het besef te doen doordringen dat Nederland zich in sociaal-economisch opzicht gunstig onderscheidde van de omringende landen. Terwijl in landen als Duitsland, België en Frankrijk de werkloosheid na 1993 op een niveau van 8 tot 12 procent bleef steken, begon deze in Nederland snel te dalen: van 7 procent in 1993 naar 4 procent in 1998.

In het buitenland werd dit overigens eerder opgemerkt dan in Nederland. In 1994 signaleerde Fase nog dat de overlegeconomie in een crisis verkeerde en constateerde *NRC Handelsblad* dat het arbeidsbestel piept en kraakt aan alle kanten. *De Volkskrant* haalde op 12 maart 1994 onder de kop 'Een onderaardse rustkamer' vernietigend uit naar de SER: Na bijna een jaar vruchteloos bakkeleien is de Sociaal-Economische Raad er niet in geslaagd om voor de komende kabinetsjaren een eensluidend advies uit te brengen. Het is de zoveelste nagel in de doodskist van een adviesorgaan, dat sinds enkele jaren zwaar onder vuur ligt. Een Duitse krant maakte echter melding van *Genesung auf Holländisch* en in Frankrijk werd bericht over *le miracle Néerlandais*.

Pas toen Lodewijk de Waal (FNV) en Hans Blankert (VNO-NCW) in 1997 de prestigieuze Bertelsmannprijs ontvingen als blijk van waardering voor het Nederlandse overlegmodel, brak ook in Nederland het besef door dat ons landje blijkbaar iets bijzonders presteerde. De term poldermodel werd geboren en al snel kende de euforie over de Nederlandse prestaties nauwelijks grenzen meer. De kritiek op het

overlegmodel en op instituties als de SER en de Stichting van de Arbeid verstomde en deskundigen struikelden over elkaar in hun ijver om te verklaren waarom Nederland het zo goed deed. Het kort tevoren nog zo verguisde overlegmodel werd nu plotsklaps zalig verklaard. Het Akkoord van Wassenaar dat, al bijna uit de herinnering was verdwenen, werd alsnog als bron van de Nederlandse voorspoed aangezien.

Net als eerder bij het Zweedse model, het Japanse model en het Amerikaanse model het geval was, bleek ook de houdbaarheidsdatum van het poldermodel als voorbeeld waaraan andere landen zich konden spiegelen, echter beperkt. Waar de vorige conjunctuuromslag, in 1993/94, de zegetocht van het poldermodel inluidde, lijkt de huidige conjuncturele inzinking, die zich in de loop van 2001 manifesteerde, het einde van de polderjubel aan te kondigen. Juist als gevolg van het succesvolle werkgelegenheidsbeleid is de arbeidsmarkt zo krap geworden dat de lonen in Nederland sinds 1999 sterker stijgen en het tempo van economische groei sneller terugvalt dan gemiddeld in de EU. De inflatie behoort al enkele jaren tot de hoogste van de EU en de werkloosheid loopt voor het eerst sinds 1993/94 weer op. Bovendien is in andere landen het recept van de loonmatiging inmiddels ook 'ontdekt'. Nederland lijkt derhalve de gevolgen van de 'wet van de remmende voorsprong' te ondervinden. Wat ligt er dan meer voor de hand dan hetzelfde poldermodel hiervoor verantwoordelijk te stellen?

Dit themanummer, dat verschijnt naar aanleiding van het twintigjarig jubileum van het Akkoord van Wassenaar, tracht enige afstand te nemen van de waan van de dag en niet louter te oordelen op basis van de recentste groei- of werkloosheidscijfers of het laatst gesloten centraal akkoord. In de verschillende bijdragen worden het poldermodel en de sociaal-economische prestaties van Nederland in een breder perspectief geplaatst. Dit betekent enerzijds dat de gehele tijdsspanne van twintig jaar die sinds het Akkoord van Wassenaar is verstreken – en soms zelfs de periode daarvoor – in ogenschouw wordt genomen, en anderzijds dat Nederland wordt vergeleken met een aantal andere Europese landen. Zo plaatst Jan Luiten

van Zanden het poldermodel in een historisch perspectief van eeuwen. Anton Hemerijck en Jelle Visser bezien de geschiedenis van de Nederlandse arbeidsverhoudingen sinds de jaren zeventig en gaan in op de ontwikkelingen in de laatste jaren sinds het verschijnen van hun bekende boek *A Dutch Miracle*. Kea Tijdens schetst de afspraken over arbeidsduurverkortening en deeltijdwerk die sinds het Akkoord van Wassenaar in de CAO-onderhandelingen zijn overeengekomen.

In de volgende bijdragen wordt het Nederlandse overlegmodel in internationaal perspectief geplaatst. Achtereenvolgens worden de arbeidsverhoudingen in Nederland en de sociaal-

economische prestaties van Nederland vergeleken met die van België (in de bijdragen van Joris van Ruysseveldt en van Lieve de Lathouwer en Ive Marx), met die van Duitsland (in de bijdragen van Kees van Paridon en Lei Delsen) en met die van de Europese Unie in haar geheel (in de bijdragen van Robbert van het Kaar en van Paul de Beer). Tot slot proberen wij in een afsluitend artikel enkele conclusies te trekken over de levensvatbaarheid van het poldermodel in de toekomst. Tussen de artikelen door treft de lezer bovendien een drietal korte opiniërende bijdragen aan van Herman Wijffels, Jos Benders en Lei Delsen, en Erik de Gier en Otto Nuys.